

John Locke'un Doğuşancılık Eleştirisi

Özet

İlkçağdan günümüze epistemolojinin öncelikli problemlerinden biri olan 'doğuştan ideler' doktrini, John Locke'un felsefesini kurarken hesaplaştığı temel konulardan biridir. İnsan zihninin doğuştan getirdiği birtakım idelerin ya da özsözlerin veyahut da ahlâkî ilkelerin bulunduğu tezi, Locke'a göre, ideolojik bir vehim ve belirli ideolojilerin sorgulanmaksızın kabulüne zemin hazırlamak bakımından tehlikelidir. Bu makale de, söz konusu doktrinin temellendirilemeyeceğini iddia eden Locke'un, kurgusal idelerin/özsözlerin ve ahlâkî ilkelerin doğuştan getirilemeyeceğine yönelik doğuşancılık eleştirisi ele alınacaktır.

Anahtar Terimler

Locke, Doğuşancılık, Spekülâtif İlkeler, Pratik/Moral İlkeler.

Locke's Criticism on Innateness

Abstract

The concept of 'Innate ideas' which is the main questions of epistemology throughout the history of philosophy is one of the basic points of which John Locke deals with while he is developing his own philosophy. The thesis that some ideas or moral principles are innate in human mind is dangerous according to Locke for it may cause to admit without any examination some ideological anxieties or certain ideologies. The point which is discussed in this study is therefore the critique of innatism in the sense that speculative ideas or moral principles are not innate developed by Locke who asserts also that the relevant concept cannot be grounded properly.

Key Terms

Locke, Innateness, Speculative Principles, Practical/Moral Principles.

---

* Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

Bilginin kaynağı problemini deneyime gönderimle çözümlene teşebbüsü olarak Empirizmin en önemli temsilcilerinden biri olan John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'nin birinci kitabında ele aldığı 'Doğuştan İdeler' eleştirisiyle, 'öncelikle duyularda bulunmayan hiçbir ilkenin zihinde bulunamayacağı'na yönelik empirist doktrinini temellerini atar. Deneyimi bilginin tek olanaklı koşulu saymakla birlikte, Locke felsefesinin can alıcı noktası bir tür septisizme dayanmasıdır. Onun septisizmi, deneyimle elde edilen dış dünyaya dair malûmatların, şeylerin –kendinde varlıklar olarak– doğasına ya da özüne değil yalnızca *varoluşuna* tekabül eden bir bilgi olduğu argümanına dayanır. Dünya hakkındaki düşüncelerimizin, deneyimden edinilen kavramlarla sınırlı olduğunu ve şeylerin var olduklarına yönelik bilgimizin, bu kavramlar aracılığıyla olanaklı olduğunu iddia eden Locke, mutlak bir septisizmi de savunmaz: "biz dünyanın orada olduğunu biliyoruz, ama onun gerçekte nasıl olduğunu, neye benzediğini bilmiyoruz" [Magee, 2000; 121].

Locke'un özelde bilgi teorisinin ve genelde de bütün felsefesinin merkezinde, dünyaya dair bilgimizin *ideler* aracılığıyla elde edildiği (anlamlandırıldığı) tezi yer alır. *İde* kavramı Locke'un felsefesinde, deneyimlenen herhangi bir şeye ilişkin imge, temsil, ya da tasarım anlamına gelmektedir; ve o, yukarıda ifade ettiğimiz anlamda, dış dünyanın *varoluşu* ile ilgili sahip olduğumuz yegane malûmatlar bütünüdür. Locke, düşüncelerimizin duyu deneyiminde kazanılan basit öğelerden meydana geldiğini ve her öğe ya da 'basit ide'nin gerçeklikteki, ona duyu deneyinde düzgün ve düzenli olarak neden olan, bir şeyi temsil ettiğini savunur. Benim zihnimde varolan sarı idesi veya imgesi, insanî gözlemcilerdeki sarı duyularına *düzgün ve düzenli* olarak neden olan duyulanlardaki bir şeyi (her ne ise o) temsil eder veya düşüncemde onun yerini tutar. Sonuç olarak biz, sarılığın doğasının değil de, *varoluşunun* duyusal bilgisine sahip olabiliriz. Bu haliyle, Locke'un 'doğuştan ideler' düşüncesine yönelttiği eleştirinin amacı, bilginin kaynağı olarak akli işaret eden Rasyonalizmin, dış dünyanın bilgisinin *tözsel olarak* akıl aracılığıyla bilinebileceği iddiasını çürütmektir. Dolayısıyla, Locke'un bilginin olanaklılık koşulunun deneyim olduğunu gösterebilmesi ve septisizminin sınırlarını çizebilmesi, zorunlu olarak 'doğuştan ideler' düşüncesinin eleştirisine bağlıdır.

Bu girişiminin gerekçesini Locke, "şimdiye dek beni kendi bilgimizin kavramlarını üzerine kuracağımız biricik doğru temeller olarak düşündüğüm şeylere götürecek olan yolu temizlemek için, doğuştan ilkeler üzerindeki şüphemin sebeplerini açıklamak zorunda kaldım"[Locke, 1996: 83] sözleriyle açıklar. O eleştirisini, insan anlığı üzerine yaptığı bir araştırma üzerinden yürütür. Anlık üzerine araştırma yapmak, anlık insanları tüm öteki duyarlı varlıklar üzerine çıkardığı ve onlar üzerinde egemenlik kurmasını sağladığı için, Locke tarafından gerekli ve soylu bir araştırma olarak nitelenir. Zira, anlığın sınırları hakkında bilgi sahibi olmak, insana kavrayışını aşan şeylerin farkına vararak daha temkinli davranma imkânı sunar. İnsan hangi konuda derin bir bilgisizlik içinde olduğunun bilincinde olmakla, açık ve seçik bilgisine sahip olmadığı bir konuda kendisini ve başkalarını yanılgıya sürüklemeyecek, nerede durulması gerektiğini de bilecektir.

Gemici, okyanusun bütün derinliklerini ölçecek durumda olmasa bile, ipinin uzunluğunu bilmesinin büyük yararı vardır. İpin, gitmek zorunda olduğu yerlerin derinliğini ölçebilecek kadar uzun olduğunu bilmek ona yeter ve bu, gemisini parçalayacak sığıklara yürütmesini önler." [Locke, 1996: 59].

Bununla birlikte, “anlık, göz gibi nesnelere görüp algılamayı sağlamasına karşın kendisini göremez” [Locke, 1996: 59] diyen Locke, anlığın kendisini konu edinen bir araştırma yapmanın zorluğunun da altını çizer. Dolayısıyla o, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı yapıtının birinci kitabında, anlığın kendisini bir bilgi nesnesi haline getirir.

Bu zor ve bir o kadar da gerekli olan soruşturma, Locke'a göre, insan bilgisinin kaynağını, kesinliğini ve genişliğini, yanı sıra inancın, sanının (opinion) ve onaylamanın temellerini ve derecelerini araştırarak ve açığa çıkaracaktır. Bu doğrultuda izlenecek yol ise, “bir insanın ayırt etme yetilerini, bunların ilgili oldukları nesnelere üzerinde kullanıldıkları sırada incelemektir” [Locke, 1996: 60]. Doğuştan ideler soruşturmasının güdüleyici soruları o halde şunlardır: Anlık şeylerden elde ettiği kavramları hangi yollarla edinmektedir? Bilgimizin kesinlik derecelerinin sınırları ortaya konabilir mi? İnsanlar arasından geçerli olduğu görülen inançların temelleri gösterilebilir mi? Locke 'un yapmak istediği, bu konuda sahip olunan yanlış inançların ortaya konarak, insanın bilme yetisine ilişkin sorularına bir yanıt verebilmektir.

Bu makalenin amacı, Locke'un bilgi için sağlam bir dayanak noktası aramak amacıyla, gerçekleştirdiği doğuştan ideler eleştirisinin analizini yapmaktır. Onun girişimi, Descartes'ın yaptığı türden, bütün bilgilerimizi kendisi üzerine inşa edeceğimiz temel bir bilgi bulma girişimi değildir; bundan başka, daha öncelikli bir konu olan, bilgi edimini gerçekleştiren, bilgiyi önceleyen anlığın sınırlarını gösterme işidir.

(...)anlıklarımızın yetenekleri iyice göz önünde tutulsa da bilgimizin sınırları bir kez öğrenilseydi, şeylerin karanlık ve aydınlık bölümleri ve kavrayabileceklerimizle kavrayamayacaklarımız arasındaki sınırı belirleyen çevrenin de bulunmuş olsaydı; insular belki de bulardan birisi üzerindeki açık bilgisizliklerini daha sıkıntısızca kabul ederler ve düşünceleriyle söylemlerini öteki üzerinde daha yararlı ve daha doyurucu biçimde kullanırlardı [Locke, 1996: 62].

Locke'a göre, doğuştan idelerin varolduğunu söylemenin anlamı, ruhun başlangıçta kazanmış olduğu ve kendisiyle birlikte dünyaya getirdiği, birtakım birincil kavramların, özniteliklerin, sanki insan zihnine kazılmış gibi bulunmasıdır. Bununla birlikte, o, zihne doğal olarak basılmış (imprimit)¹, zihnin, herhangi bir duyu deneyimi sonucu elde etmediği, doğuştan ideler barındırdığı anlayışına şiddetle karşı çıkmaktadır. Locke'un karşı çıkışı bu makalede iki farklı çürütme girişimi olarak ele alınacaktır. Birinci çürütme girişimi, kurgusal idelerin/özsözlerin doğuştan getirildiğini göstermenin hiçbir şekilde mümkün olmadığını gösterilmesinden meydana gelir. Kılışal ya da Ahlâkî idelerin/özsözlerin doğuştan olduğunu söylemenin haklı bir gerekçesinin bulunmadığına yönelik eleştirileri ise, ikinci çürütme girişimi olarak ele alınacaktır.

BİRİNCİ ÇÜRÜTME

Locke'a göre, insan zihnine basılmış birtakım idelerin bulunduğu yanılımasını yaratan en temel argüman, *genel onay* düşüncesidir. “İnsan ruhlarının ilk varlıklarında edindikleri ve kendi doğalarına bağlı herhangi bir yeti için olduğu gibi zorunlu ve gerçek olarak kendileriyle birlikte dünyaya getirdikleri değişmez izlenimlerin bulunması

¹ Kuşkusuz burada terim, bir yazının kağıda basılması şeklinde anlaşılmalıdır.

gerektiği" [Locke, 1996: 63] yönündeki ideolojik (yanlış bilinç anlamında) vehim *genel onayla* temellendirilir. Bununla birlikte, tüm insanların üzerlerinde bir uzlaşma vardı birtakım genel ilkelerin bulunduğu düşüncesi, onların doğuştan geldiği şeklinde hatalı bir temellendirme için kullanılır. Locke'a göre, genel uzlaşmalar, bir şeyin doğuştan geldiğini kanıtlamak bakımından yetersiz olmakla birlikte; bütün insanlığın üzerinde uzlaşmaya vardı genel bir ilke de bulunmamaktadır. 'Bir şey ne ise odur' ya da 'aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır' özsözleri, genel onay argümanının kendisini temellendirmek amacıyla en sık başvurduğu kaynaklardır. Zira bu argüman, söz konusu özsözlerin tüm insanların genel onayına sahip olduğunu ve bundan dolayı doğuştan getirildiği düşüncesine dayanır. Locke'un çürütme girişimi, bu özsözlerin zihne doğal olarak basılmış olamayacağını, çocukların ve budalaların onu bilmiyor olduklarının, dolayısıyla da genel onaydan yoksun olduklarının gösterilmesinden meydana gelir.

Bir şeyi zihne, zihnin onu algılamadığı biçimde basmak bana anlaşılmaz görünüyor. Buna göre, eğer çocukların ve budalaların üzerinde böyle şeylerin basılı olduğu ruhları, zihinleri varsa, onların bunu kaçınılmaz biçimde algılamaları ve bu doğruları zorunlu olarak bilip onaylamaları gerekir; bunu yapamadıklarına göre bu tür izlenimlerin olmadığı da açıktır. Çünkü bunlar doğal olarak basılmış kavramlar değilse nasıl olurda doğuştan olabilirler. Eğer basılmış kavramlarsa, nasıl bilinmez olabilirler? [Locke, 1996: 64].

Çocuklar ve budalalar 'bir şey ne ise odur' ya da 'aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır' türünden özsözlerden yoksundur. Dolayısıyla onların, bu özsözleri doğuştan getirdikleri iddia edilemez. Bu noktada, çocuklar ve budalaların kendilerinde varolan ilkelerin farkına varamadığını söylemek de anlamsızdır. Çünkü Locke, farkına varılamayan, varolduğu gösterilemeyen ilkeler üzerine konuşmanın anlamsız olduğunu söylemektedir. Zira farkına varılamayan birtakım şeylerin doğuştan getirildiğini söylemenin hiçbir anlamı ve gerekçesi yoktur. Locke bundan başka, bu özsözlerin usun kullanılmaya başlanmasından sonra bilinir hale geleceği düşüncesini de doğru bulmaz. Öncelikle bunları usun bulduğu söylenmek isteniyorsa, bu, doğuştan geldiklerini söylemek bakımından yetersizdir. Onları usun bulduğu düşüncesi zaten yanlış/çelişik bir ifadedir. Us, daha önce bilinen bir ilke veya önermeden bilinmeyen doğruları çıkarsama yetisi ise; usun doğuştan olduğu varsayılan ilkeleri bulmak için kullanılması söz konusu olamaz. Burada usun, bu ilkeleri bulduğunu söylemek, o halde, zaten bildiği şeyi bulmada aracılık ettiğini söylemektir ki, çelişki Locke'a göre apaçık ortadadır [Locke, 1996: 66-67].

Sonuç olarak Locke'a göre, "çocuklar 'aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır' özsözünü öğrenmeden önce onların pek çok kez uslarını kullandıklarını gözlemlemiştir ...yanlışlıkla doğuştan ilkeler olarak görülen genel özsözlerin içerdiği genel soyut ideler zihinde oluşmuş değildir çünkü bu özsözler gerçekten sonradan bulunmuş şeylerdir." [Locke, 1996: 67-68]. Usun kullanılmaya başlaması ile bu özsözlerin öğrenilmeye başladığı zaman da aynı değildir. Öyle olduğu düşünülseydi bile, yine de özsözlerin doğuştan olduğu fikrine geçerli ve yeterli bir dayanak sağlamazdı. Locke'a göre, "doğuştan olan herhangi bir doğruyu (eğer böyle bir şey varsa) hiç olmazsa başka herhangi bir şeyi bilen bir kimsenin bilmemesi olanaksızdır" [Locke, 1996: 73]. Somut şeylerin idelerine ilişkin olarak, örneğin 'elma', 'ateş' gibi, bir çocuğun zihninde imlemi daha kolay inşa edilirken; 'aynı şeyin hem olması hem de

olmaması olanaksızdır' türünden soyut idelerin imleme sahip olması daha uzun bir zaman gerektirir.

Çocuklarda düşünme, bilme, benimseme yeteneği bulunduğu zaman, doğanın zihinlere basmış olduğu kavramları, eğer böyle şeyler bulunsaydı, bilmeyecekleri, usa uygun olarak düşünülebilir mi? Çocuğun, kendini besleyen dadısının ne birlikte oynadığı kedi ne de korktuğu zenci olduğunu, yutmak istemediği hardalın ya da ilacın, yemek istediği şeker ya da elma olmadığını bilmediği açıktır; bunları kesinlikle ve hiç şüphe etmeden bilir; fakat herhangi bir kimse, onun bilgilerinin bu ve öteki bölümlerini böylesine güvenle onaylayışının 'herhangi bir şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır' ilkesi aracılığıyla olduğunu söyleyebilir mi?" [Locke, 1996: 72].

Ashında tam tersi bir şekilde, Locke'un bir başka iddiasına göre, doğuştan idelerin varlığı, çocuklar ve budalalar ya da ilkel insanlarda daha açık şekilde görünür olmalıydı. Zira, bireyin, alışkanlık ve başkalarının görüşlerinden etkilenmeksizin ya da dışarıdan bir şeyler öğrenmeksizin, yukarıda örneklediğimiz türden doğuştan olduğu varsayılan özsözleri daha net algılanması beklenirdi. Ancak Locke, bu genel özsözlere eğitim görmüş bireylerde rastlanması olgusundan hareketle, onların doğuştan olamayacağını açık seçik bir bilgi olduğuna işaret eder.

BİRİNCİ DEĞERLENDİRME

Görüldüğü gibi, onun eleştirisinin önemli bir bölümü dolaylı yoldan gerçekleştirilir ve öğretinin kendisini haklılandırmak amacıyla kullandığı kanıtları yıkmayı amaçlar. Eğer öğretinin kendisini temellendirmekte kullandığı kanıtlar yok edilebilirse, kendisini biçimsel olarak çürütmeye gerek kalmaksızın savunulma gerekçesi de ortadan kalkar. Yukarıdaki akıl yürütmenin, özetle, iki temel doğrultuda ilerlediği söylenebilir. Birincisi, bir ilkenin genel kabule erişmesi, onun doğuştan olduğunu kabul etmeye yetmeyeceğidir. Bu, bir önermenin zorunluluğunu, onun doğuştanlığıyla karıştırmaktır. Zorunlulukları apaçık olan, yani anlamlarını bir kez açıkça kavrayan hiç kimsenin doğruluğunu içtenlikle tartışmayacağı türden önergeler bulunduğunu, matematik önermeleri bunların apaçık örnekleri olduğuna göre, Locke kabul eder. Fakat bunun, onların doğuştanlığını kanıtlamakla bir ilgisi yoktur [Locke, 1996: 17]. Bu argümandan hareketle Locke'un, Platon'un *Menon* adlı diyalogunda geçen "anımsama kuramı"nın temellerini ciddi bir biçimde sarstığını da söyleyebiliriz. Sokrates'in diyalogda köleye uyguladığı metodu, kölenin zihninde varolan ve doğuştan getirdiği birtakım düşünceleri açığa çıkarmaktan ziyade, onun matematiksel doğruların bilincine varmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Dahası Lockecu argümantasyonun haklılığı, diyalogdaki düşünme silsilesinin Sokrates'in yönlendirici etkisi altında olduğunu ve kölenin kendisinin türettiği değil fakat kendisine sunulan malzemeler üzerinden gerçekleştirdiği işlem aracılığıyla matematiksel zorunluluğun farkına vardığını söylemek suretiyle gösterilebilir. İkinci ilerleme çizgisi, 'genel kabul' teriminin kullanımına ilişkindir. Genel savlamaya göre, bir ilkenin doğuştan olduğunu söylemek, bizde onu bilme yeteneği bulunduğunu söylemektir. Ancak bu durum, birtakım önermelerin doğuştan olduğunu söylemek bakımından Locke tarafından yeterli görülmez. Bu düşünce, bir ilkenin doğuştan olabilmesini, onun, dikkate sunulduğu ve anlaşıldığı anda usun kabul edebileceği türden olması gerektiğine bağlar. Ancak Locke

bu savlamanın, apaçık olan her önermenin doğuştan olduğunun kabul edilmesine sürüklemek bakımından yanlış olduğunu düşünür. Yine *Menon* diyaloguna gönderimle ele aldığımızda, Sokrates'in köleye bir matematik problemini, adımlarını göstermek suretiyle apaçık bir şekilde kavratmış olduğunu görmekteyiz. Kölenin zihninin, eldeki verilerden matematiksel hakikati türetme yeteneğinin olduğunu ve zorunlu bağlantıyı çıkarsama kabiliyetine sahip olduğunu söylemek Locke'a göre, onun doğuştan gelen bir bilgi olduğu anlamına gelmeyecektir. Bu bağlamda Locke'un, sonraları Kant'ın felsefeye katacağı ya da yeniden katacağı *a priori* terimini kullanarak, bir önermenin doğuştan olmasıyla onun hiçbir deneysel gönderime sahip olmaksızın temellendirilebiliyor olmasını ayıt etmeye çalıştığı söylenmelidir. *Menon*'da kölenin çözmeye çalıştığı problemin *a priori* olduğu göz önüne alınırsa Lockecu itirazın daha anlaşılır olacağı kesindir.

Bilginin kaynağı ile ilgisinde, anımsama kuramının aksine, anlığın malzemesi olan idelerin nasıl kazanıldığını Locke şöyle açıklar: Duyular önce tikel ideleri içeri alır, henüz boş olan odayı döşemeye başlar ve zihin adım adım onların bir bölümünü tanıdıkça onları belleğe yerleştirir ve adlandırır. Daha sonra zihin daha da ileri gider ve onları soyutlar ve adım adım genel adları kurmayı öğrenir. Bu yoldan zihin, üzerlerinde kendi mantıksal yetisini uygulayacağı gerekçeler olan ideler ve dil ile donanır [Locke, 1996: 68]. Anlığa malzemesi, doğuştan değil fakat duyular ve algı aracılığıyla gelmektedir. Locke'un idelerin doğuştan olduğunu ispatlamaya yönelik temel argümana (genel onay düşüncesine) söyleyecek son bir sözü daha vardır: 'Doğuştan ideler' problemi nihai olarak, bu idelerin bilgisinin edinilmesi ile ilgili bir durumdur. Empirizmin temellendirilmesi zorunlulukla 'doğuştan ideler' doktrinin reddine dayanır.

Bir çocuk yediye dek saymaya başlayınca ve eşitliğin adıyla idesini öğreninceye dek üç dört daha yedi ettiğini bilmez, o duruma gelince, bu sözcüklerin açıklanması üzerine, bu önermeyi onaylar, daha doğrusu onun doğruluğunu algılar. Fakat o zaman kolayca onaylaması bunun bir doğuştan doğru oluşundan gelmediği gibi; onaylamanın o zamana dek gecikmesi de usunu kullanamıyor oluşundan değildir; bunun doğruluğu ona, zihninde bu adların yerini tuttukları açık ve seçik idelerin yerleşmesiyle birlikte görülür...öyle ki, bir kimsenin bu özsözlerde sözü geçen genel ideleri edinmesi, ya da o idelerin yerini tutan genel terimlerin imlemlerini bilmesi, ya da bunları yerini tuttukları genel ideleri zihinde birleştirmesi gerektiği ölçüde bu özsözleri onaylaması da gecikecektir; çünkü bu özsözlerin terimleri, yerini tuttukları idelerle birlikte, bir kedinin ya da çakalın idesinden daha doğuştan olmadığına göre, zaman ve gözlemin o ideleri kendisine öğretmesi gerekir; ve ancak o zaman, çocuk, bu idelerin zihinde bir araya geldiği ve onlar arasında bu önermelerde anlatılanlara uygun biçimde bir uyuşma ya da uyuşmama gözlemediği ilke fırsatta, bu belirtilerin doğruluğunu bilme yeteneğini elde edecektir. [Locke, 1996: 69].

İKİNCİ ÇÜRÜTME

Yukarıda ifade ettiğimiz açıklamalar, kurgusal özsözlerin doğuştan getirilmediğine ilişkin olmakla birlikte, Locke, kılışsal (ahlâksal) ilkelerin de doğuştan olamayacağı kanaatindedir. Yaşam alanına bakan bir kimse, kılışsal ilkelerin herkesin onayını almaktan, kurgusal özsözlerle kıyasla, daha uzak olduğunu rahatça görebilir. Dolayısıyla, "bir doğuştan doğrunun olması gerektiği gibi şüphesiz ve sorgusuz kabul

edilen kılışsal doğru hangisidir?" diye sorar, Locke. Biraz önce sözünü ettiğimiz 'bir şey ne ise odur' ya da 'bir şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır' gibi açık bir şekilde doğru olduğu söylenebilecek bir ahlâki ilkenin varolduğunu söylemek oldukça zordur. Bu alanda sıklıkla başvurulmuş örnekler 'adalet' ve 'iman' ile ilgilidir ki; Locke, bunların tüm insanlarca kabul edilmediğinin altını çizer. Hiç kuşkusuz adalet, herkesin genel onayına ulaşmış olduğu düşünülen ilkelerin başında gelmektedir. Ancak, caniler ve hırsızların bu onayı verdiklerinden ne derece emin olunabilir? "Hile ve çapulculukla yaşayanların kabul ettikleri ve uydukları, doğuştan doğruluk ve adalet ilkelerinin bulunduğunu kim söyleyebilir?" [Locke, 1996: 75].

Bu ilkelerin genel onay iddiasından yoksun olmaları bir tarafa, herhangi bir kimsenin sebebini sormayacağı bir ahlâk kuralının önerilemeyeceğinden Locke, ahlâk kurallarının kanıt gerektiren ilkeler olduklarını ve dolayısıyla da doğuştan olamayacaklarını dile getirir. Doğuştan ideler (eğer olsalardı), doğruluğunu belirtecek bir kanıt ya da kabul edilmek için bir sebep gerektirmeyecek bir biçimde apaçık olması gereken idelerdir. Oysa Locke'un deyiimiyle, "ışığı kendi içinde taşıyan" bu türlü ideler yoktur ve ahlâkî ilkeler ışığı kendi içinde taşıyan bir karaktere sahip değillerdir.

Ahlâk kuralları, insanlar arasında, herkesin umduğu ya da erişmek istediği değişik mutluluk türlerine bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Locke'un yorumu, onların, belirli bir 'yarar' düşüncesiyle karakterize olduğu yönündedir. İnsanların, ahlâkî inandıkları ya da savunuculuğunu yaptıkları düşüncelerle çelişen yaşam tarzları, yanı sıra karşıt kılışsal ilkeleri bir arada savunabilmeleri, Locke'a göre, doğuştan ideler görüşünün temellerini çürütür. Öte yandan, kılışsal ilkeler kişinin kendinde ya da kişiler arası ilişkilerde farklılık gösterdiği, farklı uluslarında farklı ahlâki formasyonlara sahip olduğuna dikkat edilmelidir. Locke'un ahlâk üzerinde görüşleri, Tanrı idesinin doğuştan olmadığına yönelik bir açıklamanın parçasıdır. Çünkü ahlâkî ilkelerin varlığı Tanrı'nın garantörlüğüne bağlıdır.

Tanrı idesi doğuştan değildir. Eğer bir idenin doğuştan olması düşünülebilseydi, birçok sebeplerle, hepsinden önce Tanrı idesinin öyle olduğunun düşünülmesi gerekirdi; çünkü bir doğuştan Tanrılık idesi bulunmadıkça, doğuştan ahlâk idelerinin nasıl bulunabileceğini anlamak olanaksızdır. Bir yasa yapıcı kavramı olmadan, bir yasa ve bir ona uyma zorunluluğu kavramının bulunması olanaksızdır. Eskilerin sözünü ettikleri ve tarih sayfalarında birer leke olarak kalan tanrısızlar bir yana, son zamanlarda denizciler, kendilerinde din kavramının da Tanrı kavramının da bulunmadığı topluluklar bulmadılar mı? [Locke, 1996: 79-80].

Ahlâkî ilkelerin doğuştan olmamaları bir tarafa, onların herkes için geçerli ve makul bir açıklamasını vermek Locke'un doğuştan ideler eleştirisinin gerçekleştirme istediği başlıca hedeflerinden birisidir. Bu bağlamda, onun felsefesinde Tanrı, Tabiat kanunu ve Tabiat ışığı gibi kavramlar karşımıza çıkmaktadır.

Empirisit bir filozof olmakla birlikte Locke, Tanrı'nın varlığına ilişkin şüphe duyulamayacağını dile getirir. Geçmişte meydana gelmiş mucizeler kadar, günümüzde de tabiatın değişmeyen akışına bakan bir göz, Tanrı'nın varlığını dolaysızca kavrayabilir. Deneyimin bilgisi ona göre, amaçlı ve düzenli bir dünya tasarımının varlığını açık bir şekilde göstermektedir:

Akıl, duyarlarla algılanan bu dünyanın kendi iç örgüsünü daha dikkatli bir şekilde düşündükten ve görülen varlıklardaki güzellik, düzen, tertip ve hareketi müşahade

ettikten sonra, böyle mükemmel bir eserin nedeninin ve yapıcısının ne olduğunu öğrenmek için varlıkların kaynaklarını araştırmaya başlar. Zira, bu eserin, tesadüfen ve sebepsiz olarak böylesine düzenli, her bakımdan mükemmel ve ustaca hazırlanmış bir yapı haline gelemeyeceği tartışma götürmez bir gerçektir. İşte, aklın varlıkların kaynağı hakkındaki bu araştırmasından, bütün varlıkların güçlü ve hâkim bir yaratıcısının (bütün evreni ve biz ölümlülere meydana getirip kuran O'dur) var olması gerektiği sonucunu tereddütsüz olarak çıkarabilir [Locke, 1999: 45].

Dış dünyanın düzenliliğinin temelinde Locke'un *Tabiat Kanunu* adını verdiği, bir yasa bulunmaktadır: "Tabiat kanunu, tabiat ışığı ile öğrenilebilen, rasyonel tabiata neyin uyduğunu neyin uymadığını gösteren ve bu sebeple de emredici veya yasaklayıcı olan ilâhî iradenin bir buyruğu olarak tanımlanabilir" [Locke, 1999: 19]. Dolayısıyla Tabiat kanunu, Locke tarafından, neyin yapılması neyin de yapılmaması gerektiğini ortaya koyar. Bu kanunun her yerde geçerli olan ve herkesi bağlayan bir karakterdedir.

Mevcut insana ve tarih boyunca insanlık tarafından oluşturulmuş toplumlara bakıldığında, Locke'a göre, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bir tabiat kanununun varlığına uyduklarını görebiliriz. Peki, sözü edilen kanun, insanlarda ne şekilde kendini göstermektedir ve bilgisi insan ve yaşantısında kendisini ne şekilde açmaktadır? Locke insanın tabiat kanununun bilgisine tabiat ışığı (light of nature) ile vardığını dile getirir. Locke, "tabiat ışığı ile bir şeyin bilinebileceğini söylemekle, insanın, kendisine doğuştan verilmiş yetileri uygun bir şekilde kullanırsa kendi kendine ve başka birinin yardımı olmaksızın erişebileceği bir gerçekliğin bulunduğunu kastediyoruz yalnızca" [Locke, 1999: 25-26] demektedir.

Locke *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler* adlı eserinde yaratılış özelliği bakımından akıl ile donatılmış insanın, bu yetisi sayesinde tabiat kanununu kavrayabileceğini belirtir [Locke, 1999: 20]. İnsanın kendisinde potansiyel olarak bulunan akıl yetisinin kullanılmasına bağlı olarak bilinebilecek olan tabiat kanununa uygun eylemler iyi, aksi eylemler ise kötü olacaktır. Bu düşünceden hareketle o, tabiat kanunun buyruklarında bazılarını şöyle ifade eder: Tanrısal olana saygı ve sevgi, büyüklere itaat, verilen sözü yerine getirme ve saflık... vb. Aklın görevi, yaşamsal bütünlüğünde insanın, bu bütünlükte tabiat ışığıyla verileni ayırt etmesini sağlamaktan öte bir şey değildir. Duyu algısının tabiat kanunu ile ilgili bilgimizin temelinde bulunduğunu söyleyen Locke göre, söz konusu kanunla ilgili bilgimizin -evrene bakarak düzenliliğini kavrama anlamında- deneyimden elde edilir. Son çözümlemede Locke, duyularla kavranan bu şeylerden hareketle akıl ve muhakeme gücünün bu şeylerin bir yapıcı olduğu fikrini ve sonunda da, kesin olarak, ilâhî bir Varlığın duyularla kavranan bu şeylerin kurucusu olduğu sonucunu çıkartacağını ileri sürer [Locke, 1999: 32]. Locke'un önerisi, ahlâkî ilkelerin mutlaklığı konusunda doğuştancı bir yaklaşım değil, fakat deneyim ve akıl işbirliği ile gerçekleşecek bir kavrama etkinliğinden başka bir şey değildir.

İKİNCİ DEĞERLENDİRME

'Doğuştan ideler' öğretisinin Locke'un felsefî sisteminin en önemli dayanaklarından birini oluşturduğu söylenebilir. O, bilginin, sınırlarının ortaya konması ve deneyimde temellendirilmesi, ayrıca da söz konusu bilginin yaşam alanında

kazandığı işlevselliğin sınırlarını göstermek bakımından önemli bir dayanak olarak ele alınmak durumundadır. Locke, doğuştan ideler öğretisinin, ideolojik bir vehim olduğunu ve belirli ideolojilerin sorgulanmaksızın kabulüne zemin hazırlamak bakımından tehlikeli olduğunu dile getirir. Locke'a göre, doğuştan idelerin var olduğunu ileri süren yaklaşımın, yandaşlarına, diğerleri üzerinde tahakküm kurmanın yollarını açtığı için, bu soruşturmayı yapmak bir tür gereklilik ve hatta zorunluluktur. Locke, bu olgunun kendisinin en açık şekilde ahlâk alanı söz konusu olduğunda görülebileceğini dile getirir. Tabiat kanunu, nihai anlamda, devletin ve yönetim şeklinin ve hatta sözleşmelerin yerine getirilmesinin garantörüdür. Tabiat kanununun ve garantörlüğünün olmaması durumunda toplumun varlığından söz etmek imkânsızlaşır. Çünkü böyle bir durum, güçlünün güçsüz üzerinde egemenliğini meşrulaştırmaktan öteye gitmez. Dolayısıyla tüm insanlığı bağlayıcı ve haklarındaki eşitliği garanti edici bir tabiat kanununun varlığı zorunlu olmaktadır. Aksi durumda, yani bütün her şeyin bireyin mutlak öznelliğine bırakıldığı durumda ahlâkî kavramların anlamsız ve içeriksizleşmesi kaçınılmaz olarak kendisini dayatırlar. Zira, tabiat kanununun varlığı, ahlâklılığın olmazsa olmaz koşuludur. Bu bağlamda Locke, "iyi ve kötünün tabiatı ezeli ve kesin olup, onların değeri insanların genel düzenleri veya herhangi bir özel kanaat tarafından tayin edilemez [Locke, 1999: 24] demektedir.

KAYNAKLAR

- GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.
- THÍLLY, Frank, "Locke's Relation to Descartes", *The Philosophical Review*, by Cornell Univ., Vol. 9, No.6. (Nov., 1900), pp. 597-612.
- GREENLEE, Douglas, "Locke and Controversy Over Innate Ideas", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 33, No.2. (Apr.-Jun., 1972), pp. 251-264.
- LOCKE, John, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (Çev. Vehbi HACIKADİROĞLU), Kabalcı Yay. İkinci Basım, İstanbul, 1996.
- LOCKE, John, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler* (Çev. İsmail ÇETİN), Paradigma Yay., İst. Aralık 1999.
- RESCHER, Nicholas, "A New Look at the Problem of Innate Ideas", *The British Journal for the Philosophy of Science*, Oxford Univ. Press, Vol. 17, No.3. (Nov., 1966), pp. 205-218.
- MAGEE, Bryan, *Büyük Filozoflar: Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi* (Türkçesi: Ahmet CEVİZCİ), Paradigma Yay., İst., Kasım 2000.
- PLATON, *Menon* (Çev. ve Yorum Ahmet CEVİZCİ), Sentez Yay., İst., Şubat 2007.
- LAMPRECHT Sterling P., "Locke's Attack Upon Innate Ideas", *The Philosophical Review*, by Cornell Univ., Vol. 36, No: 2. (Mar., 1927), pp. 145-165.